

URBANIZUOTOS APLINKOS KAITOS KONFLIKTIŠKUMAS: TYRIMO IR PROGNOZAVIMO PRIELAIDOS

Donatas Burneika

*Geologijos ir geografijos institutas, T. Ševčenkos g. 13, LT-03223, Vilnius
El. paštas: donatas.burneika@geo.lt*

Įvadas

Valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuojama tarpinstitucinė mokslo programa „Urbanizuotos aplinkos kokybė ir jos kaita“, vykdoma 2001–2004 m., skirta išsiaiškinti aplinkos kokybės kaitos Lietuvos miestuose tendencijas. Pradiniuose tyrimo etapuose buvo tyrinėta aplinkos kokybės kaita, o šio tyrimo užduotis susijusi su tos kaitos keliamais konfliktais.

Kadangi tyrimas pirmiausia apima fizinės aplinkos būklės kaitos tyrimą, socialinė ir ekonominė aplinka, jos būklė ir kokybė nebuvo tirta. Nepaisant to, miestų fizinės aplinkos būklė, jos kokybė bei pokyčiai vyksta būtent socialinėje aplinkoje, todėl vertinami bei suvokiami jie gali būti tik aplinkinio sociumo kontekste. Būtent žmogus ar jų grupės jaučia šios aplinkos kokybės pasikeitimus, vertina juos ir yra jų veikiami. Kintanti fizinės aplinkos kokybė keičia žmogaus ar žmonių grupių gyvenamąją aplinką, gyvenimo, poilsio ir darbo sąlygas, todėl dažnai fizinės aplinkos būklės pokyčiai sukelia visuomeninio pobūdžio reiškinių pokyčius. Fizinės aplinkos kokybės kaita nevienodai veikia įvairias veiklas skirtingose vietose, todėl neišvengiamai kyla skirtingų visuomeninių grupių, bendruomenių interesų priešprieša bei konfliktinės situacijos.

Šio tyrimo tikslas – nustatyti principines aplinkos kokybės pokyčių ir visuomenės konfliktų sąsajas, aptarti šių konfliktų tyrimo bei prognozavimo prielaidas.

Esminiai uždaviniai, kuriuos reikia išspręsti, norint atsakyti į klausimus *kur galima tikėtis daugiausiai konfliktų?* ir *kokiais atvejais jie kyla ir yra lauktini?*, susiję su aplinkos kokybės mieste kaitos veiksmių bei jų konfliktiškumo nustatymu.

1. Metodika

Tiriant urbanizuotos aplinkos kokybės pokyčių sukeltus konfliktus iš esmės yra svarbios trys analizės dimensijos:

1. Aplinkos ir jos komponentų kokybės pokyčiai;
2. Visuomenės ir jos sudėtinių dalių nuostatos;
3. Faktinė vykusių konfliktų išraiška.

Įvertinus šiuos reiškinius ir jų tarpusavio sąveiką būtų galima daryti ateities konfliktų prognozes. Toks būtų empirinių tyrimų būdas, deja, ne visada įmanomas dėl įvairių priežasčių (esamų duomenų nepakankamumas, neprieinamumas, kaina ir kt.). Dėl to tenka pasitelkti deducinius tyrimo metodus, kuriais padarytos išvados papildytų turimą informaciją. Taip pat minėtos mokslo programos rėmuose 2002 m. buvo tirtos gyventojų nuostatos jų miesto aplinkos kokybės klausimu. Akivaizdžios išvados yra tos, kad gyventojai palyginti gerai vertina miestų, kuriuose gyvena, aplinkos būklę, tačiau svarbiausi prioritetai, lemiantys jų sprendimą dėl gyvenamosios vietos, yra susiję su kitais reiškiniais (Urbanizuotos..., 2002a).

Šiame straipsnyje aprašomo tyrimo metu žmonių nuostatos netyrinėtos, *a priori* laikytasi, kad į artimos aplinkos kokybės blogėjimą reaguojama neigiamai. Reakcijos laipsnis išreiškiamas per visuomeninio konflikto dydį. Artima aplinka suvokiama kaip erdvė, įtakojanti konkrečių žmonių ar jų grupių veiklos sąlygas ir kurios pokyčiai pablogina gyvenimo kokybės arba ekonominės veiklos sąlygas.

Tyrimo metodus galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes:

1. Indukciniai, empiriniais studijomis paremti tyrimai;
2. Dedukciniai, loginiais samprotavimais grįsti tyrimai.

Pirmuoju atveju pirmiausia siekta išsiaiškinti du pagrindinius klausimus: 1) kur vyksta daugiausiai pokyčių ir 2) kokie iki šiol buvo pastebėti konfliktai. Čia daugiausia naudotasi Vilniaus miesto pavyzdžiu. Kadangi net išsiaiškinus aplinkos kokybės pokyčius ir esamus konfliktus tiksliai prognozuoti būsimų konfliktų negalima, neišvengiamai tenka naudotis dedukciniais tyrimo metodais. Kita vertus, dar prieš pradėdant darbą buvo aišku, kad esama empirinė medžiaga yra neišsami, nepakankama ir netiksli, todėl vien ja remtis tyrimuose neįmanoma. Dedukciniai metodai buvo naudojami pakankamai plačiai jau pirmuose tyrimo etapuose, nes paaiškėjo, kad net aplinkos ir jos kokybės kaitos mieste tyrimai visuomenės konfliktiškumo tikslais negali remtis vien aplinkos komponentų būklės tyrimais.

Kadangi analizuojamas kokybės kaitos poveikis visuomeniniams reiškiniams, tai aplinkos kokybė gali būti suvokiama ir analizuojama tik subjektų požiūriu. Todėl tikėtinos situacijos, kai aplinkos kokybės kaita gali veikti teigiamai vienus visuomenės subjektus, bet turėti neigiamą poveikį kitiems. Taigi visuomenės konfliktiškumo požiūriu net aplinkos kokybės klausimas yra gan sudėtingas ir tyrimas turi apimti visus aplinkos pokyčius, nepriklausomai nuo to, kaip mes jį traktuosime: kaip teigiamą ar kaip neigiamą pokytį.

Visuomeninių konfliktų sąvoka straipsnyje vartojama visiems tarp įvairių visuomenės narių arba jų grupių kylantiems interesų susidūrimams ir priešpriešai įvardyti. Kadangi šiame darbe analizuojami konfliktai, kylantys dėl urbanizuotos aplinkos fizinės būklės kaitos, tai iš esmės čia nagrinėjami konfliktai tarp visuomenės grupių, kurių aplinkos sąlygos keičiamos, ir tų grupių, kurios keičia aplinką ar dalyvauja kaitos procese.

2. Aplinkos kokybės kaita ir jos veiksnių tyrimo būdai

Aplinkos kokybės kaitos klausimai buvo tarpinstitucinės mokslo programos „Urbanizuotos aplinkos kokybė ir jos kaita“ objektas ir jos vykdymo metu buvo tiriama daugelio fizinės aplinkos komponentų būklė ir jos kaita. Deja, daug darbų dar neapibendrinta, o iš esamų rezultatų tiksliai prognozuoti būsimų jos kokybės kaitos vietų ir masto dar negalima. Tuo tarpu norint konkrečiai prognozuoti būsimus konfliktus, tokią informaciją reiktų turėti. Nepaisant to, šiuo darbu siekiama ne tiek nurodyti būsimų konfliktų vietas ir pobūdį, kiek apibūdinti bendrąsias jų kilimo sąlygas ir prielaidas. Siekiama atsakyti į klausimą, kur ir kokiomis aplinkybėmis jie labiausiai tikėtini.

Elementariausias aplinkos kokybės kaitos konfliktiškumo tyrimas, atrodytų, turėtų remtis aplinkos būklės kitimo tyrinėjimais, kaip tai buvo daroma minėtos programos vykdymo metu. Tiriant urbanizuotos aplinkos kokybės kaitą iki šiol programos rėmuose buvo analizuoti atskirų miesto aplinkos komponentų (gamtinio potencialo, atmosferos oro, paviršinio ir požeminio vandens, reljefo geodinaminė, dirvožemių, želdinių), taip pat jų kompleksų (visų pirma kraštovaizdžio, saugomų teritorijų, rekreacinių zonų) būklė (Urbanizuotos..., 2002b).

Teoriškai visų šių komponentų kokybės kaita gali paliesti įvairių visuomenės grupių interesus ir sukelti konfliktų, tačiau paprastai konfliktinės situacijos kyla tikslingai keičiant aplinkos savybes

arba vystant veiklą, kuri pakeičia kitų veiklų sąlygas. Tiriant galimų visuomeninių konfliktų galimybes ne visi fizinės aplinkos būklės rodikliai vienodai svarbūs. Dėl šios, taip pat ir dėl minėtų priežasčių, šiame darbe aplinkos komponentų kokybės kaitos sąlygojami visuomeniniai konfliktai nebus nagrinėjami. Taip pat pabrėžtina, kad šioje programoje atskirai nebuvo nagrinėti technogeniniai aplinkos komponentai ir jų kokybė. Ši fizinės aplinkos dalis užima labai svarbią vietą miesto erdvėje, o jos kokybės kaita daro labai didelį poveikį visos aplinkos kokybės kaitai.

Apskritai išskirtinę svarbą turėtų tie aplinkos komponentai, dėl kurių kokybės kaitos gali ryškiai pasikeisti visuomenės arba jos grupių bei narių gyvenimo, darbo ir poilsio sąlygos. Taigi tokiu atveju svarbiau yra ne atskiro komponento, bet jų komplekso būklės, formuojančios gyvenamąją ar darbo aplinką, kokybės kaita. Tuomet bendriausiu požiūriu svarbiausi būtų bendrieji kraštovaizdžio kokybės pokyčiai, tačiau net ir šis kompleksinis komponentas nėra visiškai tinkamas šio tyrimo tikslams pasiekti, kadangi yra sunkiai prognozuojamas. Konfliktus daugiausia sukelia ne bendrieji kokybės pokyčiai mieste, bet konkrečios žmonių ar jų grupės interesus apimančios aplinkos kokybė.

Apibendrinant išdėstytas mintis, reikia konstatuoti, kad fizinės aplinkos komponentų ir kompleksų kokybės kaita nesudaro tinkamo pagrindo visuomeniniams konfliktams tirti ir ypač prognozuoti. Autoriaus nuomone, šiam tikslui tinkamesnė yra veiksnų, kurie sukelia aplinkos pokyčius, analizė, kadangi juos prognozuoti yra lengviau ir jie mažiau tiesiogiai susiję su pačia aplinka, o daugiau siejami su visuomene, kurios reakcija ir yra lemiamas konfliktiškumo veiksnys.

Akivaizdu, kad aplinkos kokybė mieste labiausiai keičiasi ten, kur keičiasi žmogaus veiklos pobūdis ir intensyvumas, kadangi būtent tai yra vienas svarbiausių aplinką mieste formuojančių veiksnių. Bet kuri veikla, keičianti aplinkos charakteristikas, gali sukelti ir visuomeninius konfliktus. Tokiu atveju aplinkos kokybės pokyčius mieste atspindės ne tik nustatyti aplinkos komponentų kokybės būklė ir jos kaita, bet ir veiklos pokyčiai. Dėl šių priežasčių siekiant įvertinti aplinkos kokybės kaitą buvo tirta ne pati aplinka, kas yra kitų šios programos dalių užduotis, bet procesai, sukeltantys jos kaitą. Daugelis tokių procesų miesto erdvėje atsispindi miesto planavimo dokumentuose. Šiame darbe buvo naudotasi dviem pagrindinėmis dokumentų grupėmis – leidimais statybai ir detaliesiems planais. Ir vieni, ir kiti atspindi tiek veiklos intensyvumo, tiek pobūdžio kaitą. Kadangi teritorinio planavimo dokumentai skirti ateities veiklai planuoti, jie gali būti naudojami ir ateities konfliktų prognozavimui.

Siekiant nustatyti, kokie ir kur tokie konfliktai labiausiai tikėtini, pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į kelis esminius faktorius. Pirmas klausimas susijęs su tuo, kur tokie pokyčiai vyksta. Nustačius teritorijas, kuriose vyksta ir yra labiausiai tikėtini aplinkos sąlygų pokyčiai, svarbu atkreipti dėmesį į du dalykus:

1. Pokyčiai dėl vykdomos veiklos intensyvumo pokyčių;
2. Pokyčiai dėl veiklos pobūdžio pasikeitimo.

Bet kurie šių dalykų gali sukelti gyvenimo, verslo ar poilsio sąlygų skirtingoms grupėms pasikeitimus. Pablogėjus veiklos sąlygoms nors vienai iš šių grupių tikėtini vieši ar privatūs konfliktai.

3. Aplinkos keitimo veiksnių erdvėlaikinė raiška Vilniaus mieste

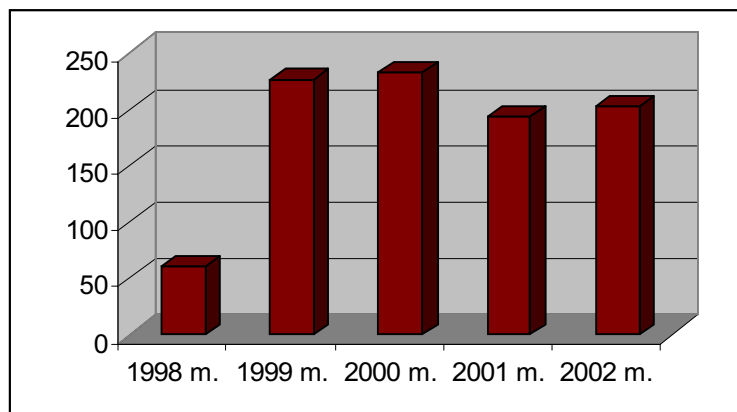
Siekiant išsiaiškinti aplinkos kokybės pokyčius, kurie tiesiogiai gali lemti konfliktus, daugiausia buvo analizuojami Vilniaus mieste vykstantys procesai. Vilnius tokiems tyrimams yra tinkamiausias miestas Lietuvoje, nes aplinkos pokyčiai čia vyksta sparčiausiai, o ir aplinkos būklės tyrimų čia atlikta daugiausiai.

Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento duomenimis, aplinka Vilniaus mieste 1996–2003 metais buvo keičiama vis spartesniais tempais, nors pokyčių tendencijos

nebuvo tolygios nei laiko, nei erdvės atžvilgiu.

Autoriaus nuomone, aplinkos būklės kaitos erdvinius skirtumus turi atspindėti priimti teritorinio planavimo dokumentai. *Bendrasis miesto planas* numato esamą miesto teritorijos naudojimą ir ateities paskirtį. Juo remiantis būtų galima prognozuoti ir aplinkos pokyčius ateityje. Tokiu atveju bendrieji planai gali būti vienas iš ateities konfliktų prognozavimo įrankių. Deja, realybėje *Bendrajame plane* numatytos paskirtys detaliu lygmeniu būna iškraipomos. Realiai vykę pokyčiai fiksuojami detaliuosiuose planuose. Faktiškai detalusis planavimas, su retomis išimtimis, reiškia teritorijos naudojimo pokyčius, išreiškiančius ne tik naudojimo intensyvumą, bet ir naudojimo pobūdžio pasikeitimą. Dėl šios priežasties per tam tikrą laikotarpį priimti detalieji planai turi atspindėti ir aplinkos pokyčių intensyvumą. Žinoma, šiuo atveju sunku kalbėti apie poveikio rodiklius, tačiau bendru atveju bet koks aplinkos keitimas potencialiai gali sukelti neigiamą poveikį.

Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamento duomenimis, nuo 1997 m. birželio iki 2003 m. rugsėjo mieste buvo patvirtinti 1439 detalieji planai. Patvirtintų detaliųjų planų skaičius augo iki 1999 m. Vėliau šis skaičius stabilizavosi ir kasmet patvirtinama maždaug apie 200 planų (pav.). Panaši tendencija išliko ir 2003 metais. Galima teigti, kad Vilniaus miesto aplinka keičiama nuolat ir gana sparčiai – kiekvienais metais aplinka pasikeičia maždaug 200 sklypų. Atitinkamai keičiama ir tų sklypų aplinkos kokybė.

Pav. Patvirtintų detaliųjų planų skaičiaus kaita Vilniaus mieste 1998–2002 m. (Vilniaus m. savivaldybės Miesto plėtros departamento duomenimis).

Fig. *The changes of the number of approved detailed plans in Vilnius city in 1998–2003 (according to the data of the City Development Department of Vilnius city).*

Apie aplinkos kokybės pokyčių mieste erdvines ypatybes galima spręsti pagal patvirtintų detaliųjų planų skaičių skirtingose seniūnijose. Lentelėje pateikti duomenys rodo akivaizdžią aplinkos pokyčių erdvinę diferenciaciją mieste. Erdviniai skirtumai akivaizdūs tiek analizuojant bendrus patvirtintų planų skaičius, tiek santykinius, ploto vienetai tenkančius, leidimus. Ypač į akis krinta sovietmečio statybos daugiabučių monofunkciniai mikrorajonai. Čia privačių sklypų valdų yra labai nedaug ir nagrinėto maždaug 6 metų laikotarpio patvirtintų detaliųjų planų skaičius labai nedidelis. Viršuliškių–Justiniškių–Karoliniškių ruože jis tesiekia maždaug 10 leidimų, o tai yra beveik 7 kartus mažiau nei vidutiniškai mieste.

Analizuojant aplinkos pokyčių tankumą mieste išryškėja panašios tendencijos. Mažiausias jų tankumas yra taip pat jau minėtose seniūnijose (Viršuliškių, Žirmūnų, Karoliniškių), taip pat seniūnijose, esančiose miesto pakraštyje, kur yra dideli neurbanizuoto kraštovaizdžio

plotai užmiesčio erdvėse, o bendras seniūnijų plotas viršija 1000 ha. Pirmosios trys minėtos seniūnijos priskirtinos pirmajai seniūnijų grupei, kitos mažo pokyčių intensyvumo seniūnijos (Antakalnis, Paneriai, Naujininkai, Naujoji Vilnia, Vilkpėdė, Verkiai, Rasos, Pilaitė ir Grigiškės) priskirtinos 2 grupei. Abiejose grupėse patvirtintų detaliųjų planų skaičius 100 ha nesiekia 4, tačiau poveikis aplinkai yra skirtingas. Antrajai grupei priskirta ir Grigiškių seniūnija, bet jos duomenys rinkti trumpesnę laiką (nuo 2000 m. imtinai), todėl rodiklis dirbtinai sumažintas. Nepaisant to, laikotarpio pradžioje patvirtintų planų yra daug mažiau, todėl iš esmės jie nepakeistų bendrų rodiklių.

Pirmos grupės seniūnijose aplinka iš tiesų pakeista palyginti nedaug, o antros grupės seniūnijose, nors bendras detaliųjų planų skaičiaus vidurkis ir nedidelis, mažas planų skaičius dažnai apibūdina didelę vidaus diferenciaciją, kai vienos erdvės kaičiamos greitai, o kitur pokyčių nevyksta. Šią grupę iš tikrųjų reiktų padalyti į du pogrupius (lent.). Pirmasis pogrupis

Lentelė. 1998–2003 metais patvirtintų detaliųjų planų skaičiaus ir tankumo pasiskirstymas tarp Vilniaus miesto seniūnijų (Vilniaus m. savivaldybės Miesto plėtros departamento duomenimis).

Table. The distribution of approved detailed plans in Vilnius city in 1998–2003 (according to the data of the City Development Department of Vilnius city).

Seniūnijos <i>Local unit</i>	Plotas, ha <i>Area, ha</i>	Planų skaičius <i>No. of plans</i>	Planų sk.100 ha <i>Plans per 100 ha</i>
1 grupė			
Karoliniškės	373	8	2,1
Viršuliškės	257	10	3,9
Justiniškės	298	12	4
2 grupė			
2.1 pogrupis			
Paneriai	8482	55	0,7
Naujininkai	3762	82	2,2
Vilkpėdė	1075	40	3,7
Pilaitė	1392	55	4
Rasos	1625	53	3,3
Grigiškės	700	16	2,3
2.2 pogrupis			
Antakalnis	7715	218	2,8
Verkiai	5600	165	2,9
Naujoji Vilnia	3859	119	3,1
3 grupė			
Pašilaičiai	792	50	6,3
Šeškinė	459	35	7,7
Fabijoniškės	587	45	7,7
Žirmūnai	568	56	9,9
Lazdynai	996	105	10,5
4 grupė			
Naujamiestis	490	89	18,2
Žvėrynas	262	48	18,3
Senamiestis	441	94	21,3
Šnipiškės	312	63	20,2
Vilniuje	40045	1418	3,5

daugiausia apimtų seniūnijas, išsiskiriančias didele pramonine veikla. Vienintelė išimtis yra Pilaitės seniūnija, kuri savo savybėmis panašesnė į 3 grupės seniūnijas. Antrajame pogrupyje yra seniūnijos, kur aplinka keičiama labai intensyviai, bet dėl labai didelių neužstatytų plotų (tai didžiausios seniūnijos, apimančios dideles teritorijas už urbanizuotos erdvės) vidutinis pokyčių tankumas yra nedidelis. Šiai grupei būdinga labai didelė aplinkos kaitos erdvinė diferenciacija (Antakalnis, Verkiai ir Naujoji Vilnia). Pavyzdžiui, Antakalnio seniūnijoje patvirtintų detaliųjų planų skaičius beveik dvigubai viršija bet kurios kitos seniūnijos duomenis (išskyrus Verkių).

Trečia grupė – vidutinių pokyčių seniūnijos, kur patvirtintų planų skaičius 100 ha siekia nuo 6 iki 11. Šiai grupei priklausytų sovietmetyje išplėsti mikrorajonai, esantys ne centre, bet apimantys ir didelius privačių erdvių kvartalus, kur vyksta gana spartūs aplinkos pokyčiai, – Fabijoniškės, Lazdynai, Pašilaičiai, Šeškinė, Žirmūnai.

Ketvirta grupė – itin sparčios aplinkos kaitos teritorijos, kurių patvirtintų detaliųjų planų skaičius 100 ha viršija 18. Tai centrinės miesto teritorijos, kurių didelė dalis susiformavo prieš Antrąjį pasaulinį karą; čia yra didžiausi verslo ir privatūs interesai, taip pat didžiausia privataus nekilnojamojo turto (pirmiausia žemės) dalis ir sudaroma daugiausiai jo sandėrių. Šiai grupei priklauso keturios seniūnijos – Naujamiestis, Senamiestis, Šnipiškės ir Žvėrynas.

Aptartų procesų rezultatas – labai netolygūs Vilniaus miesto aplinkos pokyčiai. Netolygumas yra zoninio pobūdžio, kai aplinkos keitimo laipsnis kinta šuoliškai. Toks „laiptuotumas“ didele dalimi yra miesto istorinio vystymosi, buvusio teritorinio planavimo pasekmė.

Kitas miesto teritorijoje vykstančių aplinkos pokyčių aspektas susijęs su tų pokyčių priežastimis. Jau buvo minėta, kad bet kurie veiklos, turinčios išorinius aspektus, pokyčiai, lems ir aplinkos kokybės pokyčius, kurie savo ruožtu gali sukelti visuomeninių konfliktų, jei kurios nors visuomenės dalies (žmonių ar jų grupių) pablogės aplinkos kokybė (jų pačių manymu). Tačiau vykstantys pokyčiai idealios rinkos ekonomikos sąlygomis gali reikšti, kad aplinka prisitaiko prie pakitusių poreikių. Todėl tokių pokyčių nebuvimas gali reikšti ne tik tai, kad nekinta poreikiai, bet ir tai, kad aplinka dėl kažkokių suvaržymų neprisitaiko prie jų. Teoriškai pokyčių nebuvimas taip pat gali sukelti konfliktų. Žinoma, čia reikia pastebėti, kad minėti pokyčiai nebūtinai vyksta dėl visos visuomenės poreikių. Dažniau jie yra dalies jos poreikių tenkinimo rezultatas, todėl dažnai susiję su poreikiais būtent tų, kurie keičia aplinką. Šioje vietoje svarbiausia yra nustatyti, kiek pastarųjų poreikiai prieštarauja artimoje aplinkoje esančių visuomenės grupių atskirų asmenų poreikiams.

4. Visuomeniniai konfliktai Lietuvos miestuose

Siekiant nustatyti aplinkos pokyčių konfliktiškumą, buvo bandyta nustatyti ir fiksuoti viešus visuomeninius konfliktus. Jų paieška buvo vykdoma dviem pagrindinėmis kryptimis:

- konfliktai, užfiksuoti žiniasklaidos priemonėse;
- konfliktai, registruoti miesto planavimo ir valdymo institucijose.

Pirmuoju atveju turėtų būti užfiksuojami aukštesnio laipsnio, vieši konfliktai, potencialiai dominantys platesnes visuomenės grupes. Antruoju atveju vyrauja privačių interesų konfliktai, kurie potencialiai gali iškilti ir į aukštesnį lygmenį. „Urbanizuotos aplinkos kokybės ir jos kaitos“ programos rėmuose buvo tirta visų etaloninių miestų (Joniškio, Mažeikių, Šiaulių ir Vilniaus) periodiniai spaudos leidiniai, išleisti 2002 metais. Buvo fiksuojami visi tais metais aprašyti visuomenės konfliktai. Analizės rezultatai rodo, kad tokių konfliktų nėra daug, o dauguma jų tiesiogiai su gamtinės aplinkos mieste kokybės būklės kaita yra nesusiję. Didžioji

dalį konfliktų tarp atskirų visuomenės grupių vyko dėl žmonių veiklos sukeltų reiškinių (triukšmas bare, griūvantys ar nelegalūs pastatai ir pan.). Apskritai daug dažniau spaudoje konfliktų priežastis nurodoma ne pakitusi aplinkos būklė, o vykdoma veikla, ir tai dar kartą patvirtina, kad visuomeninius konfliktus reiktų prognozuoti remiantis veiklos pokyčiais. Gyventojai prieštarauja statyboms, prekybai ar „girtuoklystėms bare“, o ne piktinasi, kad yra bloga aplinkos būklė. Konfliktai yra nukreipti ne į aplinkos būklę (nors būtent ji yra giluminė konfliktų priežastis), o į ją keičiančią veiklą.

Faktiškai mažuosiuose miestuose konfliktų dėl gamtinės aplinkos būklės neužfiksuota, vadinasi, jie labai reti. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad gamtinė aplinka šiuose miestuose yra „mažesnė vertybė“ (dėl kitų, didesnių, problemų bei dėl miesto teritorijos mažumo), ir tuo, kad aplinkos pokyčiai yra maži dėl ekonominės stagnacijos. Šiaulių miesto ir regiono laikraštyje „Šiaulių kraštas“ tirtais metais buvo pavišinta 10 visuomeninių konfliktų, susijusių su aplinkos kokybės kaita. Didžioji dalis konfliktų (6 iš 10 užfiksuotų) taip pat yra susiję su būsimomis statybomis, kai joms prieštarauja aplinkiniai gyventojai. Kiti yra susiję su gyventojų pretenzijomis savivaldybei.

Vilniaus miesto laikraštyje „Sotinė“ užfiksuoti stambesnio masto konfliktai (Sostinė..., 2002). Čia, be analogiškų minėtiesiems, užfiksuota ir konfliktų, kurių iniciatoriai yra verslo subjektai. Jų konfliktų priežastys yra labai aiškios ir susijusios su aplinkos kaitos sukeltais nuostoliais. Keičiant aplinką keičiasi rinkos dydis ir dėl to verslo subjektai patiria finansinių nuostolių. Kol kas patirtų nuostolių kompensavimo mechanizmas Lietuvoje nėra nusistovėjęs, todėl tokie konfliktai neišvengiami. Galima prognozuoti didelį skaičių konfliktų, kai dėl pakeistos aplinkos (daugiausia dėl naujų statybų jau užstatytuose erdvėse) pasikeis buvusio nekilnojamojo turto kaina, nes kol kas nėra tinkamo šių nuostolių atlyginimo mechanizmo.

Siekiant išsiaiškinti konfliktus, kurie dėl įvairių priežasčių nepatenka į periodinę spaudą, buvo bandyta remtis miesto savivaldybės gautais gyventojų skundais. Deja, savivaldybėje aiškios tokių skundų kaupimo ir fiksavimo sistemos nėra, todėl analizės galimybės buvo labai ribotos. Aplinkos apsaugos skyriuje kaupiami skundai dėl aplinkos būklės skurdinimo. 1996–2002 metais skyrių pasiekdavo iki 10 skundų kasmet, tačiau 2003 m. tokių skundų jau užfiksuota 30. Toks skundų augimas susijęs pasitikėjimo telefonu, kuriuo nepatenkinti gyventojai gali skambinti ir reikšti nepasitenkinimą, įvedimu. Skundų skaičiaus augimas rodo, kad labai didelė visuomenės konfliktų dalis taip ir lieka potencialioje stadijoje ir kad realiai visuomenės interesai dėl aplinkos būklės keitimo susiduria kur kas dažniau.

Dar daugiau konfliktų kyla dėl vykdomos ar planuojamos vykdyti veiklos, kuri pakeis aplinkinių veiklų sąlygas. Deja, jų skaičiaus sužinoti nepavyko, bet Miesto plėtros departamento duomenimis jų būna „keli šimtai“. Anot darbuotojų, faktiškai kiekvienas naujas stambesnis statomas objektas sukelia tokių konfliktų, kurie faktiškai fiksuojami skundų savivaldybės pareigūnams rašymu. Tai dar kartą patvirtina autoriaus teiginys, kad didžioji dalis aplinkos kaitos sukeltų visuomenės konfliktų kyla dėl veiklos arba jos intensyvumo kaitos miesto erdvėje.

Išvados

1. Aplinkos kokybės kaita mieste daugiausia yra susijusi su įvairių veiklos rūšių ir jų intensyvumo kitimu, ir visuomenės konfliktus mieste dažniausiai sukelia ne aplinkos būklė, o jos keitimas. Konfliktai nukreipti į aplinką keičiantį subjektą. Aplinkos kokybės pokyčius mieste visuomenės konfliktiškumo požiūriu patogiausia nagrinėti ir prognozuoti remiantis miesto teritorijos naudojimo kaitos analize, kadangi bet kuri jos kaita potencialiai sukelia įvairaus

laipsnio konfliktus.

2. Vilniaus miesto savivaldybės teritorinio planavimo dokumentų analizė pademonstravo, kad aplinka mieste keičiama labai nevienodai. Didžiausi jos pokyčiai, taip pat konfliktų kilimo tikimybė yra intensyviausios veiklos, didžiausių kainų seniūnijose su smulkia privačių sklypų sąskaida. Kuo aplinkos kokybė arba tiesiog teritorijoje vykdoma veikla labiau keičiama, tuo aukštesnio laipsnio konfliktai kyla. Teritorijų planavimo dokumentai, visų pirma *Bendrasis miesto planas*, gali būti traktuojamas kaip svarbiausias ateities konfliktų prognozės šaltinis.

3. Ateityje, siekiant išvengti aštrių visuomenės konfliktų kai neišvengiamai keičiamas veiklos pobūdis, reikalinga sukurti kompensacinius mechanizmus, padėsiančius sumažinti suinteresuotų pusių patiriamus nuostolius. Šie nuostoliai geriausiai išreiškiami ir pamatuojami per kritusias aplinkinių teritorijų nekilnojamojo turto kainas.

Gauta 2003-09-10

Literatūra

Sostinė: Lietuvos ryto priedas. Nr. 1–300 (2002), Vilnius.

Šiaulių kraštas (2002), Šiauliai.

Teritorijų planavimo duomenų kadastras 1999-12-21 (2000), Vilniaus miesto savivaldybės Miesto plėtros departamentas.

Urbanizuotos aplinkos kokybės fizinių aspektų įtaka visuomeniniams reiškiniams (2002): Ataskaita, Geologijos ir geografijos institutas, Vilnius.

Urbanizuotos aplinkos kokybė ir jos kaita (2002): Ataskaita, Geologijos ir geografijos institutas, Vilnius.

Donatas Burneika

Institute of Geology and Geography, Vilnius

Public conflicts caused by the changes of urban environment: premises of investigation and forecast

Summary

The article is devoted to the analysis of the interrelations between changes of quality of urban environment and public conflicts, which are caused by these changes. These interrelations and main premises of their forecast composed the main objective of the article. The State Scientific Programme 'The quality of urban environment and its changes' was devoted to the establishment of changes of the quality of various components of environment but the obtained results are not very useful for the establishment of main causes of urban conflicts.

The main changes of the environment in the city are caused by the changes of human activity or its intensity in certain areas because the particular human activity is the main factor, which determines the character of the environment in an area. So the changes of the activities, which can be followed using the documents for territorial planning, must characterise changes of the environment. In this case it is not always reasonable to investigate the quality of the changes, because different activities may endure different impact of the same changes and the conflicts may be started by any group of persons or institutions.

The analysis of the changes of the environment in Vilnius city according to the approved detailed plans in for 1996–2003 has shown that great spatial differences exist. There can be distinguished 4 different groups of local administrative units with entirely different intensity and kind of urban

changes. The group of territories with the lowest intensity of changes includes the territories of the Soviet planned uniform 'microregions' consisting of towers of blocks. The most intense changes can be found in the centre of the city and in territories close to it with a big proportion of private land.

The analysis of conflicts, which have been found in the mass media, was done. It revealed that most conflicts were caused by the negative opinion of residents to the planned new activity, mostly the construction of new buildings, though the number of such published conflicts is not big. In Vilnius newspapers there can be found greater conflicts, started also by private business, what was not common for smaller towns. The architects of the 'City Development Department' of Vilnius city informed that almost all new bigger buildings cause complaints of private residents and (or) business managers, which are received at the Department. And it is evident that in the future the number of such conflicts will increase, because there is no practice of compensation of the loss of the value of real estate caused by the new activities in their surroundings.